85031 ـ حکم خلال کردن ریش در وضو

سوال

حکم خلال کردن (شستن لابلای) ریش در وضو چیست؟ و قول راجح نزد اهل علم کدام است؟

خلاصه‌ی پاسخ

اگر ریش کم‌پشت باشد به طوری که پوست صورت از زیر آن پیدا باشد، خلال کردن و شستن پوست زیر آن واجب است، زیرا جزو محدودهٔ صورت محسوب می‌شود.
اگر ریش پرپشت باشد به طوری که پوست صورت از زیر آن پیدا نباشد، شستن پوست زیر آن واجب نیست و بنا بر نظر جمهور علما، خلال کردن آن مستحب است؛ و این قول راجح است.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

آیا خلال کردن ریش در وضو واجب است؟

اگر ریش کم‌پشت باشد به طوری که پوست صورت از زیر آن دیده شود، خلال کردن و شستن پوست زیر آن واجب است، زیرا جزو محدودهٔ صورت است. اما اگر ریش پرپشت باشد به طوری که پوست صورت از زیر آن دیده نشود، شستنِ زیر آن واجب نیست و طبق نظر جمهور علما خلال کردنش مستحب است؛ و قول صحیح همین است.

ابن قدامه رحمه الله می‌گوید:

«اگر ریش کم‌پشت باشد و پوست را نشان دهد، شستنِ باطن (زیر) آن واجب است. و اگر پرپشت باشد، شستن زیر آن واجب نیست و خلال کردنش مستحب است.

اسحاق گفته است: اگر عمداً خلال کردن ریش را ترک کند، باید اعاده کند؛ زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم «ریش خود را خلال می‌کرد». این حدیث را عثمان بن عفان از ایشان روایت کرده و ترمذی گفته است: این حدیث حسن صحیح است و بخاری گفته: این صحیح‌ترین حدیث در این باب است. و ابوداود از انس روایت کرده که پیامبر صلی الله علیه وسلم هرگاه وضو می‌گرفت، کفی از آب برمی‌داشت و زیر چانه‌اش می‌برد [و ریش خود را خلال می‌کرد] و می‌فرمود: «پروردگارم

عزوجل این‌گونه به من دستور داده است». و از ابن عمر روایت است که گفت: رسول الله صلی الله علیه وسلم هرگاه وضو می‌گرفت، دو طرف صورتش را کمی می‌مالید، سپس ریش خود را از زیر با انگشتانش شانه (خلال) می‌کرد. (به روایت ابن ماجه).

عطاء و ابوثور گفته‌اند: شستن باطن موهای صورت واجب است هرچند پرپشت باشد، همان‌طور که در غسل جنابت واجب است؛ زیرا مأمور به شستن صورت در وضو هستیم همان‌طور که در جنابت امر شده‌ایم، پس آنچه در یکی واجب است در دیگری نیز واجب است.

اما مذهب اکثر اهل علم این است که این کار واجب نیست و خلال کردن نیز واجب نیست. از جمله کسانی که ترک خلال کردن را جایز دانسته‌اند: ابن عمر، حسن بن علی، طاووس، نخعی، شعبی، ابوالعالیه، مجاهد، ابوالقاسم، محمد بن علی، سعید بن عبدالعزیز و ابن منذر هستند. دلیلشان این است که الله تعالی دستور به غسل (شستن) داده و ذکری از تخلیل (خلال کردن) نکرده است. و بیشتر کسانی که وضوی رسول الله صلی الله علیه وسلم را حکایت کرده‌اند، خلال کردن را ذکر نکرده‌اند. حال آنکه اگر واجب بود، ایشان در هیچ وضویی آن را ترک نمی‌کردند و اگر در هر وضو انجام می‌دادند، همه یا اکثر راویانِ وضو آن را نقل می‌کردند. پس ترک نقل آن نشان می‌دهد که شستن زیرِ موهای پرپشت واجب نیست؛ زیرا ریش پیامبر صلی الله علیه وسلم پرپشت بود و آب بدون خلال کردن و مبالغه به زیر آن نمی‌رسید. و اینکه ایشان گاهی خلال می‌کردند، دلیل بر استحباب آن است. والله اعلم». (المغنی: ۱/۷۴)

نووی رحمه الله می‌گوید: «در مورد ریش پرپشت، شستن ظاهر آن بدون اختلاف واجب است، اما شستن باطن و پوست زیر آن واجب نیست. این مذهبِ صحیح و مشهور است که شافعی رحمه الله بر آن تصریح کرده و جمهور اصحاب شافعی بر آن قطعیت دارند و مذهب مالک، ابوحنیفه، احمد و جمهور علما از صحابه و تابعین و دیگران همین است.

البته رافعی قول و وجهی را حکایت کرده که شستن پوست واجب است و این مذهب مزنی و ابوثور است». (المجموع: ۱/۴۰۸)

از جمله دلایل جمهور بر واجب نبودن خلال کردنِ ریش پرپشت و واجب نبودن شستن زیرِ آن، روایتی است که بخاری (۱۴۰) از ابن عباس رضی الله عنهما نقل کرده که او وضو گرفت و صورتش را شست: یک مشت آب برداشت، مضمضه و استنشاق کرد، سپس یک مشت دیگر برداشت و این‌گونه کرد (آن را به دست دیگرش افزود) و با آن دو دست صورتش را شست... سپس گفت: «رسول الله صلی الله علیه وسلم را دیدم که این‌گونه وضو می‌گرفت».

وجه استدلال از حدیث این است که پیامبر صلی الله علیه وسلم ریشی پرپشت داشتند، و یک مشت آب برای شستن صورت و رساندن آب به زیر ریش کافی نیست؛ پس معلوم می‌شود که ایشان تنها به شستن ظاهر ریش اکتفا کرده‌اند. (ببینید: المجموع: ۱/۴۰۸؛ نیل الأوطار: ۱/۱۹۰)

حدیثِ دستور به خلال کردن و میزان صحت آن

کسانی که خلال کردن را واجب دانسته‌اند، به حدیثی استناد کرده‌اند که ابوداود (۱۴۵) از انس بن مالک رضی الله عنه روایت کرده که رسول الله صلی الله علیه وسلم هرگاه وضو می‌گرفت، کفی از آب برمی‌داشت و زیر چانه‌اش می‌برد و با آن ریشش را خلال می‌کرد و می‌فرمود: «پروردگارم عزوجل این‌گونه به من دستور داده است».

این حدیث مورد اختلاف است. حافظ ابن حجر رحمه الله می‌گوید: «اما حدیث انس را ابوداود روایت کرده و در سندش ولید بن زروان است که مجهول‌الحال می‌باشد... و راه‌های دیگری از انس دارد که ضعیف هستند». (التلخیص الحبیر: ۱/۸۶ با اختصار).

البته ابن قیم در «تهذیب السنن» و آلبانی در «صحیح ابی‌داود» این حدیث را صحیح دانسته‌اند. حتی بر فرض صحت، دستور موجود در آن بر استحباب حمل می‌شود تا بین این حدیث و سایر دلایل جمع شود؛ زیرا اکثر کسانی که وضوی پیامبر را حکایت کرده‌اند، خلال کردن را ذکر نکرده‌اند. اگر واجب بود در هیچ وضویی ترک نمی‌شد و همگان یا اکثرشان آن را نقل می‌کردند.

حکم شستن ظاهر ریش پرپشت و بلند

باید توجه داشت که شستن ظاهر ریش پرپشت واجب است، حتی اگر بلند و آویزان (مسترسل) باشد؛ زیرا جزو محدودهٔ صورت است، پس شستن ظاهرش واجب می‌باشد.

شیخ ابن عثیمین رحمه الله می‌گوید: «یکی از سنت‌های وضو، خلال کردن ریش پرپشت است. ریش یا کم‌پشت است یا پرپشت.

کم‌پشت آن است که پوست را نمی‌پوشاند؛ شستن این ریش و زیر آن واجب است، زیرا وقتی زیرش پیداست، جزو صورت محسوب می‌شود که مواجهه (روبرو شدن) با آن صورت می‌گیرد. و پرپشت آن است که پوست را می‌پوشاند؛ در این حالت فقط شستن ظاهرش واجب است. و بنا بر قول مشهور در مذهب [حنابله]، شستن قسمتِ آویزان و بلند آن نیز واجب است.

برخی نیز گفته‌اند که واجب نیست، همان‌طور که مسح موهای بلند و آویزان سر واجب نیست. اما قول نزدیکتر به صواب، وجوب است. تفاوت آن با موی سر این است که ریش اگرچه بلند باشد، مواجهه (دیدار و روبرو شدن) با آن صورت می‌گیرد، پس داخل در محدودهٔ صورت (وجه) است. اما موی بلند و آویزانِ سر، داخل در محدودهٔ سر نیست، زیرا سر (رأس) از «ترؤس» به معنای علو و بلندی گرفته شده و آنچه از محدودهٔ رویش مو پایین‌تر بیاید، دیگر در بلندی نیست». (الشرح الممتع: ۱/۱۰۶)

برای استفادهٔ بیشتر می‌توانید این پاسخ‌ها را مطالعه کنید: (11497)، (226422)، (14321)، (196846)

والله اعلم.